

ANTROPOLOGIZMUS A MARXISTICKÝ PRÍSTUP KU SKÚMANIU ČLOVEKA¹

JÁN BODNÁR, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

BODNÁR, J.: Anthropologism and Marxistic Approach to Investigation of Man 1980, No 2, p. 145—157

The study is devoted to the theoretical-methodological questions connected with the effort for a complex theory of man. The author tries to prove that the problems of man are of an interdisciplinary character, that it is necessary to constitute the scientific sphere of „science on man“ and to point out the scientific branches that could cover this sphere. The author polemizes with the attempt at pointing out the problems of man in the sense of the „Copernican turn“, i. e. to understand these problems as a presupposition and a basis of philosophical and scientific investigation in general. He evaluates critically also the attempts at rehabilitating „philosophical anthropology“ as a new philosophical branch. At the same time he emphasizes the need of specialized philosophical-anthropological research on the basis of the theory of Marxism-Leninism.

Teoretici marxizmu-leninizmu sa jednoznačne zhodujú v názore, že marxistická filozofia tvorí všeobecný základ teórie človeka tak po obsahovej, ako aj metodologickej stránke. Prevláda tiež zhoda v názore, že súčasný stupeň rozpracovania marxistickej teórie človeka nie je adekvátny tým možnostiam a predpokladom, ktoré ponúka odkaz klasikov marxizmu-leninizmu, alebo ktoré stimuluje revolučný pohyb socialistických premien v živote ľudí i spoločnosti. Ak necháme stranou názory, rozširované niektorými západnými mysliteľmi či „marxológmi“, že problém človeka z marxizmu proste vypadol, že je preto potrebné marxizmus doplniť teóriou človeka, ak necháme stranou úplne neopodstatnený názor, podľa ktorého marxizmus svojou podstatou vylučuje problematiku človeka (1), treba sa nám v každom prípade zamyslieť nad príčinami donedávna pomerne pomalého pokroku v rozpracúvaní jednotlivých aspektov marxistickej teórie človeka, akéhosi váhavého postoja k tejto problematike vôbec.

Ako príčina daného stavu sa často uvádza závislosť rozvíjania tých ktorých úsekov marxisticko-leninskej teórie od konkrétnych podmienok vytváraných v jednotlivých etapách budovania socializmu. Keď V. P. Tugarinov parafrázuje myšlienku klasikov marxizmu-leninizmu, že „robotnícka trieda ovládla prírodu; teraz musí ovládnuť človeka“, píše: „Kým sa budovali základy novej spoločnosti a vytvárali sa objektívne podmienky pre rozvoj tejto spoločnosti, nemohla byť táto otázka na prvom mieste... Po vytvorení materiálnych a kultúrnych podmienok pre rozvoj človeka sa táto úloha čoraz viac dostáva do popredia.“ (2,

¹ Z príspevku prednesenom na interdisciplinárnom sympóziu „Marxizmus a antropologizmus“ v Smoleniciach v dňoch 3.—5. marca 1980.

s. 7) Tugarinovo stanovisko vystihuje jeden veľmi významný aspekt pri vysvetľovaní postupného aktualizovania problematiky človeka. Vystihuje však skôr vonkajšie stimuly ako vnútorné podmienky a predpoklady komplexného, vedeckého bádania v tejto oblasti.

Pri skúmaní dôvodov relatívne oneskoreného začleňovania problematiky človeka do vedeckovýskumných projektov treba mať na zreteli základný postulát marxizmu-leninizmu. Je ním požiadavka *vedeckosti* v teoretických a metodologických prístupoch ku skúmanému javu. Téma, že marxizmus stavia na vede, nie je frárou, ale určujúcim predpokladom riešenia akéhokoľvek problému z pozície marxizmu-leninizmu. Všetko, čo sa v prácach klasikov marxizmu-leninizmu v súvislosti s daným okruhom otázok povedalo, naznačuje, že ide o mimoriadne zložitý úsek bádania, že je nevyhnutná participácia viacerých vedných disciplín, interdisciplinárne bádanie. Pri tomto prístupe sú všeobecne filozoficky formulované poznatky viazané na výsledky konkrétnych výskumov v rámci príslušných vedných disciplín i na ďalšie rozvíjanie vedeckej filozofickej teórie.

Hodnota empirických výskumov a poznatkov nimi získaných v podstatnej miere závisí od teoretickej a metodologickej úrovne tej ktorej vednej disciplíny. Ona určuje stupeň rozvoja vednej disciplíny a tým aj jej možnosti a predpoklady v konkrétnej výskumnej činnosti. Ak v tomto zornom uhle pozeráme na vedné disciplíny, ktoré či už z tradície alebo zo súčasných ambícií najviac inklinujú k skúmaniu ľudského činiteľa v jeho jednotlivých aspektoch — je to predovšetkým psychológia, sociológia, antropológia, ale i ďalšie najmä spoločenskovedné disciplíny — musíme si postaviť otázku, do akej miery sú tieto disciplíny teoreticky a metodologicky vybavené prispieť k *vedeckému* skúmaniu ľudského fenoménu v jeho zložitých prírodných, spoločenských a individuálnych súvislostiach a väzbách. Hovoríme o nich, najmä o psychológii a sociológii, že sú to mladé vedné disciplíny a neraz s trpkosťou konštatujeme, že ich rozvoju nebola u nás venovaná primeraná pozornosť, že vlastne ešte stále nemajú vykryštalizovaný a všeobecne akceptovaný ich vlastný predmet výskumu. Keď to konštatujeme, máme na mysli marxistickú psychológiu a marxistickú sociológiu, pre ktoré sú tradičné teoretické a metodologické východiská tak buržoáznej psychológie, ako aj sociológie neakceptovateľné.

Ako ďalej ukážeme, komplexný výskum človeka musí nevyhnutne počítat s účasťou celého radu prírodovedných disciplín, ktoré skúmajú problematiku antropogenézy a najmä mechanizmov vyššej nervovej činnosti. Nech sú výsledky ich výskumu akokoľvek dôležité pre antropologické bádanie, ťažisko skúmania ostáva predsa len v týchto odboroch, a to práve pre dominantnosť spoločenskej a osobnostnej dimenzie ľudskej existencie. To znamená v pripravenosti týchto vedných disciplín integrovať nové poznatky príslušných prírodovedných výskumov do vlastných výskumných projektov a interpretovať ich na vlastnej teore-

tickej báze. Všeobecné filozofické generalizácie, smerujúce ku globálnej teórii človeka, sú závislé predovšetkým od výsledkov a úrovne bádania v psychologickkej, sociologickej rovine, opierajúc sa aj o poznatkový materiál z prírodovedných disciplín.

Často sa stretávame s nespokojnosťou pri porovnávaní výsledkov marxistického antropologického výskumu s explóziou príslušnej „odbornej“ literatúry v západných krajinách. Treba konštatovať, že týmto výskumom sa tu venuje skutočne veľká pozornosť, že výskumná база je značne široká a materiálne dobre saturovaná (najmä v USA a v niektorých vyspelých kapitalistických krajinách). Niektoré výsledky špeciálnych výskumov si naozaj zasluhujú pozornosť. (Oblasť genetiky, neurofyziológie, psychológie.) Chybou „krásky“ rozhodujúcej väčšiny prác, venovaných problematike človeka, ktoré vychádzajú na Západe, sú vedecky nepodložené extrapolácie a generalizácie parciálnych poznatkov, nezdôvodnené špekulácie typu science-fiction, ktoré skôr zvädzajú výskum na nesprávne cesty, ako ho posúvajú — aspoň v jeho hlavných trendoch — vpred.

Na záver našich úvah o príčinách „zaostávania“ v marxistickom výskume človeka možno povedať toľko. Tempo rozvoja výskumu sa zaiste môže zdať neprimerané predpokladom, ktoré mu ponúka všeobecná teoretická база marxizmu-leninizmu. Hlavná príčina však nie je v bezprostrednej determinácii výskumu podmienkami „doby“, „etapy“, ktoré akoby odsúvali záujem o problematiku človeka na druhoradé miesto, tým menej v „zásadnej“ impotencii marxizmu-leninizmu túto problematiku riešiť. Hlavný dôvod vidíme a) v zložitosti a náročnosti výskumu, ktorý predpokladá interdisciplinárny prístup, komplexnosť a širokú spoluprácu príslušných vedných oblastí, b) v nedostatočne dobudovanej a len postupne sa ujasňujúcej teoreticko-metodologickej báze kľúčových vedných disciplín, v nedostatočne rozvinutej poznatkovej báze, ktorou momentálne pre výskumy človeka disponujú.

„Antropologický obrat“ vo filozofii a jeho kritika

Do určitej miery možno súhlasiť s názorom, že problematika človeka je taká stará, ako sú staré dejiny filozofického myslenia. Skutočne, už vo filozofických názoroch starých civilizácií možno identifikovať viac alebo menej výrazný záujem o otázky spojené s človekom, jeho miestom a poslaním vo svete, v spoločnosti, s hľadaním zmyslu jeho života, hodnôt a ideálov, ktoré by usmerňovali jeho život. Na druhej strane je tiež pravdou, že s pokusmi o systematickú koncepciu človeka, o komplexné spracovanie teórie človeka sa možno stretnúť iba v najnovšom období dejín filozofie. Možno síce povedať, že fakticky každý ucelený filozofický systém dáva určitý všeobecný náčrt, určité všeobecné teoreticko-metodologické východiská pre filozofické prístupy k problematike človeka, dokonca v nejednom prípade dáva podnety aj iným vedným

disciplinám programovo orientovať antropologický výskum hlavným smerom. Tým viac je pozoruhodné, že ucelená koncepcia človeka, komplexná teória človeka sa zatiaľ nezrodila na pôde žiadneho doteraz známeho filozofického systému okrem filozofie dialektického a historického materializmu. Avšak ani tu zatiaľ nie je „hotovou vecou“, hoci predpoklady, ktoré preto sú a mimoriadna vedeckovýskumná aktivita marxistických filozofov v tomto smere dáva predpoklady pre jej realizáciu.

Je totiž jedným z veľkých paradoxov vývinu idealistického spôsobu myslenia, že práve to, čo sa v buržoáznej filozofii tak okázale proklamuje ako „antropologický obrat“ vo filozofii, je v podstate pokus devalvovať systémové chápanie filozofie, t. j. jej chápanie ako reflexiu prírody, spoločnosti a človeka vo forme všeobecných kategórií a pojmov zjednotených v globálnej filozofickej teórii skutočnosti. Antropologický obrat, povyšujúci „filozofiu človeka“ na *jediný* alebo v miernejšej verzii na hlavný objekt filozofického bádania, na *predpoklad* každej možnej úvahy o skutočnosti, v podstate neznamená nič iné ako *redukciu* filozofie na jeden z objektov jej záujmu (aj keď dôležitý), jeho *absolutizáciu* a čo najviac jeho vytrhnutie z kontextu, v ktorom je jedine pochopiteľný a prístupný skúmaniu. „Filozofia človeka“, akú ponúka existencializmus či personalizmus, takto nemôže byť ničím iným ako fragmentom (aj to idealisticky koncipovaným), ktorý vznikol dezintegráciou filozofie, negovaním jej reálneho predmetu výskumu. Vytrhnutý z kontextu určitých zložiek, ktoré sú doménou filozofie, otvára cestu radikálnemu subjektivismu a iracionalizmu. Na tejto báze filozofia človeka v skutočnosti nemôže byť filozofiou reálneho humanizmu, zato môže byť a v skutočnosti aj je reálnym symptómom spoločenskej reality, na ktorej nachádza pôdu pre svoje pôsobenie. Ak v tomto zmysle interpretujeme snahu J. P. Sartra „doplniť“ marxizmus o filozofiu človeka, neznamená to nič iné ako pokus nahradiť marxizmus existencializmom.

Je potrebné stručne sa ešte zmieniť o určitých snahách v novšom filozofickom vývoji *vyľúčiť* problematiku človeka z filozofie vôbec. Jeden ideový projekt sa zrodil na pôde idealizmu, iný zo zámeru vykladať Marxa „skutočne“ marxisticky.

Positivistický scientizmus treba chápať ako globálnu filozofickú iniciatívu so svojimi vývinovými variantmi, reprezentovanými v historickom slede takými smermi, ako je tradičný pozitívizmus, empiriokriticizmus, logický pozitívizmus a v súčasnosti sa formujúci tzv. postpozitívizmus. Napriek určitej špecifickosti každého z týchto smerov spoločnou črtou charakterizujúcou pozitivisticko-scientistickú iniciatívu vôbec je redukcionizmus ako základná teoreticko-programová platforma, ako východiskový metodologický princíp. V jeho najradikálnejšej podobe sa s ním stretávame v prácach logických pozitivistov, v ich koncepcii fyzikalizmu. (Ako som na to ukázal v predchádzajúcej štúdii, uverejnenej v časopise Filozofia č. 5 1979.)

Je pochopiteľné, že koncepcia fyzikalizmu a identity jednoznačne vylučuje problém človeka ako špecifický výskumný problém: všetko, čo o človeku možno vedecky povedať, nachádza sa vo sfére prírodovedných výskumov a v konečnom dôsledku je záležitosťou teoretickej fyziky.

Louis Althusser, známy francúzsky marxistický teoretik, sa snaží dokázať, že Marx roku 1845 „radikálne skoncoval s problematikou človeka, ľudskej podstaty“. „Poznanie súhrnu spoločenských vzťahov, píše, je možné len tak, že sa celkom zaobídeme bez teoretických služieb pojmu človeka... Tento pojem sa nám zdá z vedeckého hľadiska naozaj nepoužiteľný.“ (3, s. 255). „Preto... možno a treba hovoriť otvorene o Marxovom teoretickom antihumanizme.“ (3, s. 236) „Teoretický antihumanizmus je východiskom marxistickej filozofie.“ (3, s. 238) Podobne aj pre Etienna Balibara, ako píše L. Sève, „pojem ľudí znamená skutočný únik do sfér filozofickej alebo vulgárnej ideológie a z vytrhnutých zlomkov z *Kapitálu* zostavil rozpravu, v ktorej mizne teória ľudí ako spoločnej opory všetkých spoločenských vzťahov a problém ich individuality“. (3, s. 99—100) L. Sève ďalej píše: „Príbuzná logika priviedla Mauricea Godeliera... prostredníctvom pokusu štrukturalistickej a antihumanistickej reinterpretácie *Kapitálu* k hlbokému narušeniu historického materializmu a dialektiky.“ (3, s. 100)

Podobnosť stanoviska pozitivistického scientizmu so štrukturalizmom v prístupoch k výskumnej problematike človeka dáva za pravdu tým, ktorí štrukturalizmus považujú za špecifický prípad pozitivistickej filozofie. Ani pokus o marxistický variant štrukturalizmu nemôže zakryť jeho idealistickú podstatu (máme na mysli štrukturalizmus ako doktrínu), čo dokazuje aj stanovisko k človeku ako objektu vedeckého výskumu. Zdá sa, že je úplne mimo rámca možností štrukturalistickej interpretácie „štrukturovať“ taký dynamický sebatvoriaci sa a súčasne spoločenskými podmienkami permanentne dotváraný, pretváraný objekt, akým je človek ako spoločenská bytosť i ako individuum.

Globálny projekt marxistickej teórie človeka a špeciálne výskumy

V súčasnej dobe zatiaľ neexistuje jednota názorov, ako koncipovať globálny projekt marxistickej teórie človeka, aké špecifické teoretické a metodologické prístupy voliť pri komplexnom výskume človeka. Príčinu podľa nás treba vidieť v nie celkom jasnom chápaní toho, čo nazývame interdisciplinárny prístup alebo systémové chápanie výskumnej problematiky. Ide o urgentnú úlohu, ktorú marxistickí teoretici a metodológovia najmä z oblasti spoločenských vied musia zvládnuť. Z uvedeného dôvodu sme v situácii, keď zotrávajú spory o to, ktorú vednú disciplínu treba považovať za „dominantnú“, s ktorými vednými disciplínami treba počítať pri komplexnom výskume človeka.

Za to však existuje jednota v názore, že problematika človeka je

jednou z kľúčových oblastí vedeckovýskumného bádania, že *marxistická filozofia má pri tom nezastupiteľné miesto*. „Filozofický aspekt problému človeka má rozhodujúci metodologický význam, lebo filozofia je schopná poskytnúť vedeckú metódu skúmania a zovšeobecňovať výsledky poznania takého zložitého a mnohostranného javu, akým človek nesporne je. Cieľom filozofickej analýzy človeka je vytvoriť celostnú systematickú koncepciu človeka.“ (4, s. 422) Podľa B. T. Grigorjana: „Filozofický výklad vedeckých poznatkov o človeku a poznanie určitých črt príznačných pre podstatu človeka sú veľmi aktuálnou úlohou našej doby.“ (5, s. 20) Táto myšlienka B. T. Grigorjana má hlboký zmysel, dokonca možno povedať, že má zásadný význam pre určenie úloh filozofie v súčasných vedeckých výskumoch človeka. Na jednej strane sa tu filozofii kladie úloha filozoficky interpretovať, zovšeobecňovať výsledky výskumov špeciálnych vied, na druhej strane z vlastných výskumných zdrojov, riešením špecifických filozofických problémov prispievať k riešeniu naznačenej problematiky.

O potrebe filozofických interpretácií a generalizácii poznatkov špeciálnych vied dnes, okrem prívržencov pozitivistického scientizmu, nikto nepochybuje. Túto úlohu si filozofia fakticky plní bez ohľadu na to, ako sa vykladá vzťah filozofie k vede. V súvislosti s možnosťami plnenia druhej úlohy vynára sa otázka, na ktorú treba odpovedať. Možno ju formulovať takto: Je to všeobecná teoreticko-metodologická výbava filozofie, jej univerzálny kategoriálny systém, ktorým filozofia postačujúcim spôsobom prezentuje svoju účasť na riešení danej problematiky, alebo sú potrebné špecializované filozofické výskumy, pri ktorých sa pracuje so špeciálnymi teoreticko-metodologickými prostriedkami, prispôbenými povahe výskumného objektu — pravda na báze, v rámci všeobecných filozofických kategórií a metodologických predpokladov?

V novšej a súčasnej nemarxistickej filozofii možno v uvedenej súvislosti identifikovať tri základné postoje. Je v nich zhruba vyjadrený celkový postoj rôznych idealistických prúdov k vede. Prvý, reprezentovaný pozitivisticko-scientistickou orientáciou, apriori vylučuje možnosť akejkolvek účasti filozofie na konkrétnych výskumoch, či už v podobe všeobecných konceptov (odmietnutie metafyziky) alebo špeciálnych filozofických prístupov (redukcia gnozeológie na formálne logické operácie, syntax a sémantiku vedeckého jazyka). Ukázali sme už, že všetky smery pozitivisticko-scientistickej orientácie v skutočnosti prezentujú vo svojich „vedeckých“ výkladoch filozofiu, a to v jej *tradičnej* pozitivistickej a empirickej kategoriálnej výbave (skúsenosť, subjekt, objekt, fakt, atď.). Druhý postoj je charakteristický pre smery tzv. antropologickej orientácie. Aj o ňom sme sa stručne zmienili v súvislosti s tzv. antropologickým obratom, programovo ohlasovaným najmä stúpenkami existencializmu a personalizmu a schellerovskou koncepciou „filozofickej antropológie“. Antropologický obrat v podstate znamená redukciu filozofie ako oblasti poznávania najvšeobecnejších zákonov prírody,

spoločnosti a človeka na „filozofiu človeka“, pre tento „obrat“ je charakteristický radikálny antropocentrizmus a antropomorfizmus. Vytrhnutie človeka z prírodných a spoločenských súvislostí a väzieb, nahradenie kategórií existenciálnymi, racionálne myšlienkové postupy nazera- ním, vcitovaním sa, čistou introspekciou radikalizuje subjektívny faktor a subjektívne prístupy a v podstate vylučuje objektívne, vedecky hod- notné poznanie nielen prírody, spoločnosti, ale aj samého človeka. Filo- zofická antropológia na pôde idealizmu so svojimi univerzálnymi nárok- mi, absolutizáciou duchovných, subjektívnych aspektov v snahe byť „prvou filozofiou“ či „fundamentálnou ontológiou“ v podstate buduje na metafyzike iracionalizmu a tým stráca akúkoľvek možnosť prispieť k riešeniu problematiky človeka či už vo všeobecnej alebo špeciálnej podobe. Tretí postoj predstavujú moderné pokusy o výstavbu systémovej filozofie (novotomizmus, Whitehead, Husserl). Bez toho, aby sme po- drobnejšie analyzovali takéto pokusy, stačí uviesť, že v uvedených systémoch je problematika človeka *odvodená* zo všeobecnej schémy (teo- centrizmus, organizmická koncepcia, transcendentálne vedomie) a rieši sa výlučne v rámci univerzálnych kategórií, výlučne na báze príslušného metafyzického systému.

Otázka *povahy* filozofických výskumov ľudského činiteľa, jeho pod- staty, jeho špecifických prejavov sa na pôde marxizmu-leninizmu postup- ne stávala aktuálnejšou potom, ako sa začal koncentrovaný a systema- tický výskum v tejto oblasti bádania, ako si nové a nové vedné disciplíny nárokovali participáciu na tomto výskume. A stala sa *naliehavou* najmä v súvislosti s nárokmi tej ktorej špeciálnej vednej disciplíny skúmať problematiku človeka výlučne v rámci vlastných teoreticko-metodologic- kých predpokladov.

Z toho, čo sme povedali predtým, je evidentné, že na pôde idealiz- mu otázka povahy filozofických výskumov človeka v podstate nemá zmysel, pretože je na jednej strane limitovaná povahou všeobecných idealistických východísk, na druhej strane principiálnou nemožnosťou integrovať vedecké poznatky a tým nadobudnúť objektívny vedecký status. Je to teda otázka, ktorej reálny zmysel a možnosti jej riešenia dáva iba marxisticko-leninská filozofia.

Skutočne možno povedať, že otázka, či pre filozofické bádanie o človeku je postačujúca všeobecná kategóriálna výbava marxizmu-len- inizmu, alebo je potrebné *na jej pôde* uskutočňovať špecializované filo- zofické výskumy, resp. konštituovať špeciálnu filozofickú disciplínu, je stredobodom pozornosti marxistických filozofov orientujúcich sa na túto oblasť. Na jednej strane evidentne zotrváva *odpor* voči pokusom špecializovať filozofickú problematiku človeka, vymedzovať jej špeciálnu oblasť v rámci marxizmu-leninizmu, dávať jej postavenie špeciálnej filozofickej disciplíny. Určitú úlohu tu nesporne má spôsob uvažovania zotrývajúci z obdobia, keď problematika človeka nebola vôbec taká aktualizovaná, ako je dnes a keď konkrétne výskumy boli ešte v po-

čiatkoch a také kľúčové disciplíny, ako je sociológia a psychológia, si ešte len hľadali svoju marxistickú orientáciu. Tento postoj dnes neobstojí a má retardačný vplyv na rozvoj marxistického filozofického bádania v danom smere.

Oveľa vážnejšiu príčinu uvedeného odporu treba vidieť tam, kde sa pokusy špecifikovať filozofickú problematiku človeka spájali s tendenciami „inštalovať“ filozofickú antropológiu na pôde marxizmu, integrovať ju do systému marxisticko-leninskej filozofie ako osobitnú disciplínu, a to v tej podobe, v akej sa formovala v novšej a súčasnej buržoáznej filozofii (z hľadiska jej predmetu a metodologických postupov). Preto vyvolala snaha J. P. Sartra predkladať „existenciálne pochopenie“ za „ľudskú základňu marxistickej antropológie“ (6, s. 150) celkom oprávnený odpor marxistických filozofov a jeho názory, že v súčasnom marxizme „nie je pochopenie ľudskej reality“, že človek bol „vypudený, vylúčený z marxistického vedomia“ a že je preto úlohou existencializmu „osvetľovať dáta marxistického vedomia“ (6, s. 152, 153, 155) za pokusy transformovať marxizmus do existencializmu. A preto sa nestretol s jednoznačným súhlasom ani pokus A. Schaffa nahradiť názov „filozofická antropológia“ názvom „filozofia človeka“. Dôvod, ktorý Schaff uvádzal, sa totiž javil skôr ako kozmetická úprava; chýbal tu vážny zámer dať antropologickým výskumom kvalitatívne nový, marxistický, vedecký základ a orientáciu v rámci komplexného bádania o človeku. Svedčia o tom aj slová A. Schaffa: „Ale predsa tu čosi z existencializmu berieme: problematika, na ktorej on dozrel, hoci ju vyriešil falošne a ktorú sme my nevideli, alebo nechceli vidieť.“ (7, s. 44) Práve povahou *problematiky* a spôsobom jej riešenia sa diskvalifikovali pokusy existencialistov zvýznamniť úlohu filozofie v skúmaní človeka, prispieť k hlbšiemu poznaniu štruktúry ľudského bytia. Svedčí o tom aj Schaffom vymedzený okruh problémov, ktoré má „filozofia človeka“ riešiť; sú to problémy výlučne etickej povahy, a preto otázka novej filozofickej disciplíny nemá v danom kontexte žiadne opodstatnenie.

Celkove možno povedať, že špecializovať filozofické výskumy človeka na báze a v intenciách „filozofickej antropológie“ v jej tradičnom chápaní odporuje marxizmu-leninizmu tak po teoretickej, ako aj metodologickej stránke. Takáto „špecializácia“ je totiž riešená viac alebo menej skrytou tendenciou uskutočniť „antropologický obrat“, čo znamená podriaďiť filozofické bádanie postulátu antropocentrizmu. Je známe, ako sa tento postulát transformoval do rôznych podôb aj v našom filozofickom myslení a v šesťdesiatych rokoch v koncepcii „socializmu s ľudskou tvárou“ dostával výrazný reakčný ideologický náboj. To boli dôvody, pre ktoré aj autor tohto príspevku považoval za nevyhnutné zaujať kritické stanovisko k potrebe „filozofickej antropológie“ ako špeciálnej filozofickej disciplíny, keď predtým zastával názor, že komplexný, interdisciplinárny výskum človeka si vyžaduje špecializované

filozofické prístupy, resp. osobitnú oblasť výskumu, ktorú by mohla predstavovať marxistická filozofická antropológia.

Ani v súčasnej dobe, keď sa problematika človeka dostala do centra pozornosti marxistických filozofov a keď komplexný, interdisciplinárny výskum človeka sa stáva súčasťou vedeckovýskumných projektov vedec-kých inštitúcií v socialistických krajinách, ani dnes nechýbajú názory s kritickým postojom k špecializovaným filozoficko-antropologickým výskumom. Podľa nich marxizmus-leninizmus vo svojom všeobecnom určení je súčasne aj filozofickou teóriou človeka, alebo sa tvrdí, že takouto postačujúcou marxisticko-leninskou filozofickou teóriou človeka je historický materializmus.

Súčasne narastá úsilie vyporiadať sa s antropologizmom ako určitou filozofickou doktrínou a preskúmať terén pre špecializované filozofické výskumy človeka či už v rámci komplexného, interdisciplinárneho výskumu alebo v rámci úsilia o konštituovanie marxistickej „vedy o človeku“. Netreba azda pripomínať, že tieto snahy jednoznačne akcentujú určujúci význam marxizmu-leninizmu pre bádanie o človeku, pre jednotlivé špecializované výskumy.

A. N. Leontiev napr. vytyka psychológii, že sa pri objasňovaní javov vedomia doteraz „ešte definitívne nezabavila naivného antropologizmu“. (8, s. 101) Na inom mieste zdôrazňuje, že „... predovšetkým sa treba vzdať obmedzeného antropologického prístupu k otázke vedomia. Takýto prístup núti hľadať vysvetlenie v procesoch, prebiehajúcich v hlave individua pod vplyvom na neho pôsobiacich podnetov. Takéto názory nevyhnutne vracajú psychológiu na paralelistické pozície.“ (8, s. 27) Leontievova kritika antropologizmu má rozhodujúci význam pre správnu marxistickú orientáciu vo výskumoch človeka nielen v oblasti filozofie, ale aj iných vedných disciplín. Antropologizmus totiž treba chápať ako *filozofickú doktrínu*, ktorá má výrazný idealistický podtext a sama je bázou antropocentrizmu a východiskom už spomínaného „antropologického obsahu“ vo filozofii, o ktorý sa usiluje existencializmus, personalizmus a filozofická antropológia schellerovského typu. Odmietnutie antropologizmu však nemôže a nesmie znamenať odmietnutie špecializovaných antropologických výskumov, vrátane filozofických, ktorých konečným cieľom je konštituovanie *komplexnej teórie človeka* na báze marxizmu-leninizmu.

Podobný smer úvah možno sledovať aj v známej práci L. Sèva *Marxizmus a teória osobnosti*. U Sèva sa antropologizmus viaže na tzv. špekulatívnu antropológiu, t. j. filozofickú antropológiu, predstavovanú existencializmom a inými antropocentrickými koncepciami v buržoáznej

² V r. 1967 v článku *Filozofia a „vedy o človeku“*, Nová mysl č. 1 som napísal: „Že filozofické otázky človeka sú integrálnou súčasťou marxizmu a že preto nie je potrebné marxizmus dopĺňovať novou disciplínou — filozofickou antropológiou — presvedčivo dokazuje azda všetkých 11 téz k Feuerbachovi.“

filozofii. Podľa Sèva „jedine marxizmus dáva predpoklad vybudovať vedeckú antropológiu“ (3, s. 168), t. j. „marxistickú antropológiu“, ktorá je zákonite vedou o vývine ľudí, lebo *individua* vrastajú do procesov reprodukcie spoločenských vzťahov“. (6, s. 170) V tejto súvislosti Sève kladie požiadavku rozvinúť „vedy o indivíduu samom“. (3, s. 154) Pozoruhodné sú aj Sèvove úvahy o vzťahu historického materializmu a vedeckej antropológie. Píše: „Základný teoretický súvis medzi vedou o spoločenských a vedou o reálnych ľuďoch, medzi historickým materializmom a vedeckou antropológiou je teda vpísaný v srdci marxizmu a pred nami je úloha správne ho dešifrovať a rozvinúť.“ (3, s. 99) A ďalej uvádza, že „... predmet historického materializmu sa zhoduje s tým, čo sa dá nazvať sociálnou antropogenézou, vývinom človeka v jeho spoločenských vzťahoch; je teda aj *vedeckou antropológiou*, presnejšie spoločensko historickou časťou vedeckej antropológie, ktorá sa spája s jej biologickou časťou“. (3, s. 168) Tu okrem iného Sève jasne naznačuje, že antropologické výskumy musia prekročiť rámec sociálnej antropológie, musia sa zamerať na všetky stránky ľudského bytia, vrátane jeho biologických aspektov. Už tým je naznačená potreba rozvinúť komplexný výskum človeka na širšej báze, ako dáva sociálna antropogenéza — aj keď ona zaujíma kľúčové miesto v teórii človeka.

Aj T. M. Jaroszewski v knihe *Osobnosť a spoločnosť* stavia proti existencialistickým a personalistickým modelom filozofickej antropológie „Marxovu filozofickú antropológiu“, ktorá podľa neho vychádza zo známej Marxovej tézy k Feuerbachovi a do samých základov teórie človeka kladie spoločenskú podstatu a predmetnú činnosť človeka.

V sovietskej filozofickej a inej odbornej tvorbe možno zaznamenať ďalší posun v požiadavkách rozvinutia špecializovaných antropologických výskumov. B. T. Grigorjan, keď hovorí o súčasných filozofických kategóriách, pojmoch a teoretických poučkách, dodáva, že „problémy človeka tu vystávajú v špecifickej filozofickej podobe ako problémy filozofickej vedy“. (5, s. 15) „Filozofická antropológia, píše na inom mieste, sa už svojimi východiskovými princípmi nemohla stať celistvým učením o človeku. Celkom nutne sa rozpadla na radu čiastkových antropológií — na biologickú, kultúrnu a podobne — tým, že si za svoj cieľ stanovila zdôvodniť apriórne filozofické princípy chápania človeka.“ (5, s. 20) A dodáva: „Uznávame potrebu filozoficko-antropologických výskumov; taktiež súhlasíme s tým, že filozofické učenie o človeku je treba oprieť o nové poznatky vedy. Zároveň však odmietame filozofickú antropológiu schellerovského typu, ako aj snahy existencialistov a filozofických antropológov vytvoriť „skutočnú“ filozofiu človeka; ich ambície nemajú dostatočný podklad a neobstoja.“ (5, s. 154) B. T. Grigorjan síce nešpecifikuje vlastnú oblasť filozoficko-antropologických výskumov, naznačuje však, že ide o stanovenie „princípov filozofického výkladu vedeckých údajov o človeku“ ku konkrétnym vedám o človeku a k všeobecnej filozofickej teórii. Otázka opäť súvisí s problémom vzájomných

vzťahov medzi vedeckými a hodnotovými svetonázorovými prvkami filozofie.“ (5, s. 20)

Z celého radu ďalších sovietskych filozofov, rozvíjajúcich svoje názory týmto smerom, uvedieme ešte M. S. Kagana, ktorý v úvode svojej práce *Ludská činnosť* píše: „Iba filozofická antropológia je schopná a povolaná skúmať človeka ako subjekt rozličných druhov a foriem činnosti v ich jednote bez jednostrannej redukcie človeka na istú konkrétnu formu činnosti.“ (9, s. 9) Kagan odmieta „antropologický princíp vo filozofii“, v ktorom — správne — vidí „zárodok tej redukcie filozofie na antropológiu, ktorú potom od konca 19. storočia rozvíjali mnohé filozofické školy, najmä však filozofia života, personalizmus, existencializmus a fenomenológia“. (9, s. 10) Kagan zaujíma jednoznačný postoj aj v otázke, či je potrebné robiť filozofické výskumy človeka v rámci špeciálnej filozofickej disciplíny. Píše: „Či antropológia má byť popri sociológii, gnozeológii, axiológii atď. špecifickou súčasťou filozofie, túto otázku treba riešiť so zreteľom na zvláštnosti skúmaného objektu. Ide teda o to, či okrem tých stránok ľudskej existencie, ktoré študuje psychológia, pedagogika, etnografia, politická ekonómia, história, právo, lekárske vedy atď. má byť človek navyše aj predmetom dodatočného filozofického výskumu, hoci sa ním zaoberajú všetky tradičné filozofické disciplíny, ako je sociológia, gnozeológia, logika, etika, estetika, vedecký ateizmus. Naša odpoveď na túto otázku je jednoznačne pozitívna, pretože všetky ostatné vedy a všetky iné filozofické disciplíny pristupujú k človeku z hľadiska svojich špecifických úloh a v rámci svojich možností.“ (9, s. 8—9)

Kaganovo úsilie zvýrazniť dôležitosť špeciálneho filozofického bádania v problematike človeka je také jednoznačné, že neváha touto úlohou poveriť filozofickú antropológiu — pravdaže marxisticky fundovanú — napriek jej známej kompromitácii a devalvácii na pôde idealizmu. Nedoštatok Kaganovho prístupu netreba vidieť ani tak v paušálnom akceptovaní filozofickej antropológie ako špeciálnej filozofickej disciplíny ako v tom, že nešpecifikuje jej predmet, a tak sa mu stáva, že ju raz stotožňuje s filozofiou vôbec, alebo ju redukuje na skúmanie „rozličných druhov a foriem činnosti“.

Podľa nášho názoru otázka účasti filozofie na komplexnom a interdisciplinárnom výskume človeka, otázka, či pre tento výskum postačuje jej všeobecná kategoriálna výbava, alebo — na jej pôde — je potrebné špecifikovať okruh problémov filozofickej povahy, bude mať špekulatívny, akademický charakter, kým nebude identifikovaný a jasne vymedzený okruh problémov, ktoré má riešiť, resp. ktorých riešením by sama prispela k integrálnej teórii človeka. Tým aj úvahy, ako sa má nazývať, či „filozofia človeka“, či „filozofická antropológia“, či proste „filozofická teória človeka“ a pod. sa pohybujú na pôde špekulácií a nespĺňajú svoje poslanie.

Treba konštatovať, že takéto vymedzenie predmetu bádania zatiaľ

neexistuje, lepšie povedané neexistuje jednoznačná zhoda názorov na vlastný, špecifický predmet filozofického skúmania človeka. Podobný názor zastáva aj A. G. Myslivčenko, keď píše, že zatiaľ ešte nemáme „všeobecne uznávané hľadisko na to, aké filozofické otázky treba riešiť v rámci filozofického prístupu k problematike človeka“. (10, s. 34) Práve v dôsledku takého stavu i naďalej pokračujú snahy sociologizovať, psychologizovať, antropologizovať, dokonca i ekonomizovať túto problematiku. „Ba často možno pozorovať — píše Myslivčenko — že filozofický aspekt otázky sa v skutočnosti redukuje na otázky humanizmu, sociológie osobnosti atď.“ (10) Bude potrebné prísť k riešeniu tohto problému, takého dôležitého pre ďalšie komplexne antropologické bádanie, pre konštituovanie integrálnej marxistickej koncepcie človeka, budovanej na najnovších poznatkoch vedy, presnejšie vied o človeku.

Východiskovým bodom, teoreticko-metodologickým fundamentom tohto úsilia je *marxisticko-leninská všeobecná koncepcia človeka*. Je dokladom, že aj človeka v jeho podstatnom, všeobecnom určení možno filozoficky vysvetliť v rámci kategoriálneho systému dialektického a historického materializmu, na princípoch materialistického monizmu a marxistickej dialektiky. Ich vedecká platnosť, vnútorná konzistentnosť a koherentnosť vylučuje možnosť „včleňovať“ do tohto systému, alebo ho „doplňovať“ o filozoficko-antropologické koncepcie, idey, ktoré vyrástli na inej pôde ako na pôde marxizmu, nech by boli akokoľvek podnetné a interesantné. Preto aj ťažiskový bod antropologických výskumov — konkrétny človek, konkrétne ľudské individuum vo svojom spoločenskom a osobnostnom rozmere — musí byť predmetom bádania, rozvinutom v intenciách a v rámci marxisticko-leninskej všeobecnej teórie človeka.

LITERATÚRA

1. PLAMENATZ, J.: Karl Marx's Philosophy of Man. Oxford 1975.
2. TUGARINOV, V. P.: Filozofia vedomia. Bratislava 1971.
3. Sève, L.: Marxizmus a teória osobnosti. Bratislava 1976.
4. Leninizmus a filozofické problémy súčasnosti. Praha 1972.
5. GRIGORJAN, B. T.: Filosofie o podstatě člověka. Praha 1977.
6. SARTRE, J. P.: Marxizmus a existencializmus. Praha 1966.
7. SCHAFF, A.: Filozofia človeka. Bratislava 1964.
8. LEONTĚEV, A. N.: Činnosť, vedomie, osobnosť. Bratislava 1979.
9. KAGAN, M. S.: Ľudská činnosť. Bratislava 1977.
10. MYSLIVČENKO, A. G.: Čelovek kak predmet filosofovskogo poznaniya. Moskva 1972.

АНТРОПОЛОГИСМ И МАРКСИСТСКИ ПОДХОД К ИССЛЕДОВАНИЮ ЧЕЛОВЕКА

Ян Боднар

Статья посвящена теоретико-методологическим вопросам, связанным со стремлением

создать комплексную теорию человека. Автор стремится доказать, что проблематика человека имеет междисциплинарный характер, что необходимо конституировать научную область „науки о человеке“ и определить те научные дисциплины, которые бы могли охватить эту научную область. Автор полемизирует с попытками рассматривать проблематику человека в смысле „коперниканского поворота“, т. е. понимает данную проблематику как предпосылку и базу философских и научных исследований вообще. Он критически оценивает также попытки реабилитировать „философскую антропологию“ в качестве новой философской дисциплины. В то же время автор подчеркивает потребность в специализированных философско-антропологических исследованиях на базе теории марксизма-ленинизма.

ANTHROPOLOGISMUS UND MARXISTISCHE METHODE DER MENSCHFORSCHUNG

Ján Bodnár

Die vorliegende Studie ist jenen theoretisch-methodologischen Fragen gewidmet, die mit dem Bestreben nach einer komplexen Theorie vom Menschen zusammenhängen. Der Verfasser ist bemüht nachzuweisen, dass die Problematik vom Menschen interdisziplinären Charakter hat, dass es notwendig ist, ein wissenschaftliches Gebiet der „Wissenschaft vom Menschen“ zu konstituieren und jene wissenschaftlichen Disziplinen zu bestimmen, die dieses wissenschaftliche Gebiet decken könnten. Der Verfasser der vorliegenden Studie polemisiert mit dem Versuch, die Problematik vom Menschen im Sinne einer „kopernikanischen Wende“ darzustellen, d. h. diese Problematik als Voraussetzung und Basis der philosophischen und wissenschaftlichen Forschung überhaupt zu begreifen. Kritisch bewertet er auch Versuche, die „philosophische Anthropologie“ als eine neue philosophische Disziplin zu rehabilitieren. Zugleich wird die Notwendigkeit spezialisierter philosophisch-anthropologischer Forschungen aufgrund der Theorie des Marxismus — Leninismus betont.